

(əvvəli ötən sayımızda)

V.Koppers də Anauda bolbol aşkar olunan at qalıqlarına görə bu mədəniyyətin türklərə məxsus ola biləcəyi qənaətinə gəlmişdir. V.Koppers vətənləri Mərkəzi Asiyada olan öntürklərin atın ilk əhliləşdirilənlər və bununla əlaqədar olaraq atlı çoban mədəniyyətinin yaradıcıları olduğunu yazır.

O köçəri heyvan bəsləmə mədəniyyətinin əsasının İc Asiyada proto-türklər tərəfindən qoyulduğunun bir gerçəklik olduğu fikrini müdafiə edir. IV minilliyin sonlarına doğru İran yaylasında yaşayıb bilavasitə Elamla yaxın münasibətdə olan və atdan istifadə edən tayfaların türk olduqlarını yazır. Onun fikrinə görə Hind-Avropalılar iddia etdiklərinin əksinə olaraq bu kultürün yaradıcıları deyil, ilk alıcılarıdır. Atın ilk əhliləşdirilməsi və bununla əlaqədar atlı çoban mədəniyyətinin yaradılması da Türklərə bağlanmaqdadır. Ata və ümumən çoban mədəniyyətinin əsas ünsürlərinə sahib olmağı Hind-Avropalılar qədim türklərə borcludurlar. (Koppers W. 2002, Türklər, C. 1, Səh. 468)

Anaunun ətrafındakı ərazilərdə ən qədim zamanlardan etibarən əkinçiliklə məşğul olunmuşdur. Qazıntılar zamanı şəhərdəki mədəni təbəqələrdən müxtəlif əkinçilik məhsulları və alətləri aşkar olunmuşdur. Anauda aşkar edilmiş e.q. 5000-ci ilə aid ən qədim buğda və digər taxıl məhsulları bu şəhərdəki "Ağ buğda" muzeyində saxlanmaqdadır. Bu tapıntılar Anau və ətraf ərazilərdə heyvandarlıq, əkinçilik və sənətkarlıqdan ibarət bir-birini tamamlayan vahid təsərrüfat sisteminin mövcudluğunu sübut edir.

Türkistanın müxtəlif ərazilərində tarixi ardıcılıq baxımından bir-birini əvəz edən digər qədim arxeoloji mədəniyyətlərdə aşkar edilmişdir. Anauda üzərində mi-xi yazını xatırladan işarələr olan möhür üzük və üzərində öküz, digər heyvanlar və tanrı təsvirləri olan üzükler aşkar edilmişdir.

Anau daxil olmaqla qədim-Turan ərazisində mövcud olan Kelteminar, Namazqa, Botay, Ceytun və s. arxeoloji mədəniyyətlərini Avropa alimləri ümumi adla Okus uyqarlığı adlandırırlar.

Pumpelli Turan dövlətinin paytaxtı hesab olunan Səmərqənd şəhəri yaxınlığındakı qədim Əfrasiyab şəhəri qalıqlarında da qazıntı işləri aparmışdır. O araşdırmalar nəticəsində belə

əfsanə ilə tarixin yaddaşına həkk olunmuş xəyal məhsulu deyil. Tarixi toponimlər həmin ərazidə yaşamış xalqların tarixi yaddaşının silinməz izlərini daşımaqdadır. Turan adı bu gündə Turan ölkəsinin qədim sakinlərinin varisləri olanTürküstanın müasir türklərdən ibarət əhalisi tərəfindən Turan ovalığı adı ilə mövcuddur və ümumdünya coğrafi xəritələrində bu adla tanınmaqdadır.

Anau arxeoloji mədəniyyəti

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

nəticəyə gəlmişdir ki, çox qədim dövrə aid olan bu şəhərin əsası iddiaedildiyikimiMakedoniyalı İsgəndərtərəfindənyil,tarixi ənənəyə uyğunolaraqməhz Əfrasiyabın özü tərəfindənqoyulmuşdur. (Pumpelly, Səh. 320)

Anaudaarxeolojimədəniyyətinintürklərintarixi üçün ən böyük əhəmiyyəti orda aşkar edilən qafa taslarının monqolooid irqə aid olmadığıdır. Bu kəllə sümükləri türklərin ən mühüm antropoloji özəlliklərini təşkil edən dolixokefal və Aralıq dənizi tipidir. Ön Asiyada aşkar edilən qədim insanlara məxsus qafa tasları da yumru baş braxikefal sümüklərdən fərqli olaraq dolixokefaldir. (Pumpelly, Səh 446).

Anauda aşkar edilən 10000-9000 il öncəyə aid yüksək inkişafa malik şəhər və əkinçilik arxeoloji mədəniyyətinin aşkar edilməsi bəşər mədəniyyətinin əsasınınTuranda qoyulduğunu haqqında XVIII-XIX əsr və daha sonrakı dövrdə Rauilson, Opper, Hinks, Hommel, Q.Maspero, E.Ayqşdat, C.Ferqussun və digər böyük assuroloq və tarixçilərin tezislərini təsdiq etməkdədir. Turan adı skeptik düşüncə sahibi bəzi bilim adamlarının guman etdiyi kimi yalnız bir

turanlı öntürklərin yalnız köçəri vəhşi tayfalardan ibarət olduğu haqqında formalaşmış qərəzli təsəvvürləri alt-üst etdiyindən sovet dövründəki arxeoloji araşdırmalara və müasir dövrdə qərb bilim adamlarının apardıqları araşdırmalara əsaslanaraq bu arxeoloji mədəniyyətin tarixini daha gec dövrlərə aid etməklə onun gerçək tarixini saxtalaşdırmağa çalışırlar. Lakin Pumpellinin bu arxeoloji mədəniyyətin 10-cu və 9-cu minilliyə aid olduğu haqqındakı təkbəddilmə faktlara söykənərək gəlidiyi sonuc bir çox bilim adamları tərəfindən təsdiq olunmaqdadır.

Z.V.Toqan Anau mədəniyyəti haqqında yazır: "Bura o dövrdəki Ön Asiyanın Sumer və Sus, güney Asiyada Hindistanın Sind çayı hövzəsindəki Mahonco-Darovə Xarappa, Uzaq Şərqdə Çinin Yuanq-şao və Mancuriyada mövcud olmuş mədəniyyətlər üçün ilk başlanğıc, mərkəz və

oacaq rolunu oynamışdır". (Z.V.Toqan. 1981, Səh. 7)

Anau mədəniyyəti arılardan çox öncəki dövrə aid olub hər hansı bir ari izi daşmadığından avropa sentrizm nəzəriyyəsini rəhbər tutan müasir tarixçilər öz əsərlərində bu arxeoloji mədəniyyətə istinad etməkdən və onu xatırlamaqdan qaçınaraq onu diqqətdən kənar tuturlar.

Turan yaylasındakı qədim arxeoloji mədəniyyətlər təkcə Anau və Türkmenistanla məhdudlaşmır.

E.q. VI minillikdə bəşəriyyətin böyük hissəsi yığılıq və ovçuluqla məşğul olub ibtidai həyat sürməkdə olduqları zaman Türkmenistandakı Ceytun arxeoloji mədəniyyətinə mən-

əsasını danimarkalı linqvist Holqer Pedersen qoymuşdur. Bu hipotezə əsasən mənası "bizim yerli" demək olan Nostratik dil dünyanın əsas dil ailələrini, o cümlədən hind-avropa, sami, dravid və ural-altay dillərini öz tərkibində birləşdirən makrodil ailəsidir. Nostratikdilənin buzlaşma dövrünün sonunda, mezolit dövründən 12-15 minil öncə meydana çıxdığı güman edilir.

Bu hipotezə əsaslanan A.Bomhard və K.Renfry kimi avropa alimlərin ostratikdilənin vətəninə Asiya, yəni Anadoluda olduğunu və onu Çatal Höyük mədəniyyəti ilə əlaqələndirir və hind-avropalılardan burdan Avropaya yayıldıqları fikrini irəli sürürlər. Rus-sovet alimləri V.İlliç-Svitiç, T.Qamkrelidze və İ.Ivanov bu nəzəriyyəni əsas götürərək inkişaf etdirmişlər.

Rus tədqiqatçıları nostratik fərziyyəni dillərin qohumluğunu sübut edən gerçək fakt kimi qəbul etdikləri halda, qərbin bilim adamları onu yalnız bir fərziyyə

hesab edərək gerçəkliyinə şübhə ilə yanaşır, bir çoxları isə ümumiyyətlə, onu rədd edirlər. Nostratik fərziyyənin ən barışmaz əleyhdarı müasir dövrün görkəmli ingilis arxeoloqu Jon-Melloridir. Dünyanın görkəmli alimləri R.Dikson, L.Kempbel, C.Metisoff nostratik hipotezi qəbul etməyərək elmi gerçəkliyi əks etdirmədiyi fikrini irəli sürürlər.

Rusiyada nostratik dil hipotezinin ən barışmaz əleyhdarı türkoq B.A.Serebrennikov olmuşdur. Jon Mellori hind-avropalılardan vətəninə Şərqi Avropa olduğu tezisini müdafiə edir.

Nostratik hipotezin tərəfdarları Türkistanda aşkar edilən və Ön Asiyanın qədim arxeoloji mədəniyyət nümunələri ilə bənzərlik təşkil edən artefaktların bura e.q. VII minillikdə Yaxın Şərqdən miqrasiya edən insanlar tərəfindən yaradıldığı fikrini irəli sürürlər.

Rus tarixçi, linqvist və arxeoloq bilim adamlarının ən çox sevdikləri nostratik hipotezidir. Nostratik dil hopotezinin

(ardı gələn sayımızda)